

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQNING RIVOJLANISHI

Norboyeva Odina

Termiz Davlat pedagogika instituti 2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Sogʻlom bolalarni tarbiyalash masalasiga yurtimizda asosiy eʼtibor qaratilgan bola psixik taraqqiyotidagi bilish jarayonidagi nutqning rivojlanishiga bogʻliq masalalarga diqqat eʼtibor qaratiladi.

Kalit soʻzlar: nutq, tendentsiyasi, biantualizm, inovatsiya, hayol va tafakkur, dialog, kompetentsiya, muloqot, tillovalizm, texnologiyalar.

Bola ulgʻayar ekan, unda soʻzlashishga ehtiyoj paydo boʻla boshlaydi, -deydi Farahnoz Begmurodova. Avval atrofdagilarini taniydi, eshitgan soʻzlarni asta-sekinlik bilan oʻzlashtira boshlaydi. Nutq rivojlanib boshlaganda esa uning soʻz boyligi juda tezlikda oʻsib boradi. Dastlab, oddiy soʻzlar, keyinchalik sodda gaplardan va toʻliq, yoyiq gaplardan foydalanadi. Dialogik nutq oilada, ota-ona, aka-opalar oʻrtasida boʻladi. Oʻziga kerakli narsani soʻrash uchun harakat qiladi va muloqotga kirishadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini oʻstirishda oldindan tayyorlangan mavzularda suhbatlar, teatrlashtirish usullari, sahnalashtirish oʻyinlari, savol-javoblar oʻtkazilsa juda foyda beradi. Taʼkidlash joizki, bola uchun katta yoshli odam savollarga javob topishning birdan bir vositasi, qiziqarli taassurotlar manbai hisoblanadi. Bola kattalar bilan dialog qilayotganda, narsalar va oʻyinchoqlarga egalik qilishga intilarkan, u ushbu maqsadlarga erishish uchun soʻzdan foydalanishga ehtiyoj sezadi, bazan oʻzi tashabbus koʻrsatib, fikr bildiradi. Katta yoshli insonlar bolalar bilan dialogga kirishish jarayonida bolaning bir soʻzli fikrlarini grammatik jihatdan toʻliq shakllantirilgan soʻzlarga aylantirish orqali uning kamchiliklarini tuzatadi. Bola oʻrganganlarini faol oʻzlashtiradi va undan oʻz nutqida qoʻllaydi. Shuning uchun, maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda uning ota-onasi, aka-opalari va tarbiyachilarining hissasi nihoyatda muhim oʻrin tutadi.

Nutq oʻstirishdagi metodlar va innovatsion texnologiyalar.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish “Ilk qadam” Davlat oʻquv dasturida belgilangan bolalarga taʼlim berishda kompetentsiyaviy yondashuvning asosiy qismi sanaladi. 6-7 yoshli bolaning umumiy muhim kompetentsiyalari sifatida birinchi oʻrinda, kommunikativ kompetentsiya yani, muloqot vositalaridan turli holatlarda foydalana olish koʻnikmasini shakllantirish uchun koʻmaklashadi. Yaʼni, tarbiyalanuvchilarning bilish va ijtimoiy kompetentsiyasi qatorida muloqot

kompetentsiyasi asosiy o'rinni egallaydi. Shunday ekan, MTTda har bir ta'limiy faoliyat mazmunida bolaning nutqini rivojlantirish va muloqotchanlik ko'nikmalarini shakllantirish asosiy vazifa hisoblanadi. Bola yangi bilimlarni o'yinlar va didaktik vositalar asosida o'zlashtirganida samaradorlik yuqori bo'ladi. Bunda badiiy adabiyotni soddaroq o'qib berishdan ko'ra innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llagan holda faoliyatga tatbiq etish har bir bolaning nutqini rivojlantirish jarayonini ta'minlaydi va tezlashtiradi. shu bilan bir qatorda ta'lim sifatini oshirishga yord beradi. Buning uchun maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning yangi texnologiyalarini ishlab chiqish va amalda doim qo'llash tavsiya etiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini shakllantirish muhim va murakkab vazifadir. Ushbu muammoni muvaffaqiyatli hal qilish ham bolalarni yaqinlashib kelayotgan maktabga tayyorlash uchun, ham boshqalar bilan qulay muloqot qilish uchun muhimdir. Bolalar nutqini rivojlantirish bo'yicha yurtimiz va MDH davlatlari pedagoglari ko'plab izlanishlar olib borishganki, xususan, R.Inog'omova, L.Mo'minova, V.Gerbova, M.Konin, G.Lyamina, O.Ushakovalarning pedagogik manbalardan foydalanib MTTda nutq o'stirish ishlarini mazmunli tashkil etish mumkin. Innovatsion texnologiyalar - bu pedagogik faoliyat natijasiga samarali erishishni ta'minlaydigan tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar o'rtasidagi o'zaro ta'limiy munosabatlarning yangi usullari va uslublaridir. Bunday ta'limiy muhit zamonaviy sharoitlarda bolaning shaxsiy rivojlanishidagi dinamik o'zgarishlar tufayli ijobiy natijaga erishishga qaratilgan ta'limiy usullar, metodlar, vositalarni o'z ichiga qamrab oladi. Aynan MTTda nutq o'stirish jarayonida badiiy adabiyotning o'rni nihoyatda katta ekanligini e'tirof etgan holda, badiiy asarlarni zamonaviy texnologiyalar yordamida bolalarga o'rgatishning samaradorligi yuqori ekanligini aytib o'tilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish asosan quyidagilarning to'g'ri hal etish bilan bog'liq:- nutqni rivojlantirishga doir didaktik materiallar tarkibiga ota-onalar, tarbiyachining ma'lum bir maqsadga qaratilgan nutqi, bolalarga o'qib yoki aytib beriladigan ertak, she'r, qo'shiqlar, hikoyalar muntazam kiritilishi;- ta'limning didaktik materiallarni foydalanadigan holda zamonaviy tashkil etilishi;- ta'limiy o'yinlarda bolalarning faol nutqiy muloqotda bo'lishida ko'maklashadi

Shu kunlarda maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi bolalarning nutq qobiliyatini rivojlantirishda quyidagi qiyinchiliklarga duch kelmoqda:- har bir bolaning individual qobiliyatlarini aniqlash va mos ravishda rivojlantirish;- hamkorlikka asoslangan ta'lim munosabatlarida bolani faollashtirish;- nutqiy qobiliyati yashirin bolalar bilan olib boriladigan alohida o'yinli vaziyatlarni yaratish. Olib borilgan kuzatishlar natijasida shuni ko'rsatganki, an'anaviy ravishda badiiy asarlarni o'qib berishdan ko'ra innovatsion shaklda badiiy asar bilan tanishtirishning amaliy afzalliklar ko'p ekanligi aytib o'tilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun

an'anaviy ta'limiy faoliyat tarbiyachining hikoya qilib berishi, o'qib berishi va takrorlatgan holda yod oldirishini tan oladi. Biroq, tajriba shuni ko'rsatadiki, bolalar tarbiyachining hikoyasini biroz o'zgarishlar bilan takrorlaydilar, hikoyalar sodda so'zlar yordamida talqin qilinadi. Shunday ekan, hikoyani o'qib tugatgach bolalardan qaytadan hikoya qilib berish emas, shu hikoya aralash kartinkalarni magnitli doskaga o'z o'rniga ko'ra terib chiqishi maqsadga muvofiqdir. "Rasmlarning o'rnini top" o'yini bolalarni faol nutqiy vaziyatga undaydi. Ular voqealar ketmaketligiga ko'ra rasmlarni izlab topish jarayonida nafaqat nutqi balki, diqqati, kuzatuvchanligi, mantiqiy fikrlashi rivojlanib boradi. O'zlari hosil qilayotgan hikoya kompozitsiyasini kuzatish tarbiyalanuvchilga harakat qiladi. Ushbu faoliyat bolalarni zeriktirib qo'ymaydi. Guruhdagi hamma bolalarni aqlini faollashtiradi va yangi so'zlar bilan tasvirlash hikoya qildirishga imkon bo'lmagan taqdirda, bu usul vositasida barcha bolalar ish jarayoniga jalb etiladi. Ayniqsa tarbiyachi asosiy ijrochi rolidan kuzatuvchi darajasiga statusini o'zgartirishi bolalarga erkinlik beradi. Pedagogning ijrochi-bolalar xatti-harakatlarini rag'batlantirishi esa nutqiy faol bo'lishga hizmat qiladi. Shunga o'xshash, innovatsion texnologiyalarni tanlashda quyidagi talablarga e'tibordan chetda qolmasligini kerak: - texnologiyani oddiygina qilib o'qib berish emas, balki bolalarning muloqot qobiliyatini rivojlantirishga, nutq madaniyatini tarbiyalashga yo'naltirish; - har bir bola uchun uning yoshi va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda har xil faoliyat turlarida faol nutq amaliyotini tashkil etish. Zamonaviy amaliyotda maktabgacha ta'limni maktabgacha ta'lim chiqishi masalalarni talab qiladigan bir qator muammolarni amalga oshirmoqda. Shunday ekan, nutqni buzgan bolalar soni sezilarli darajada oshadi, miqdori va sifatli o'zgarishlar, ularning rivojlanishida kuzatilmoqda. O'qituvchilar tomonidan maktab va bolalar bog'chalari terapevtlarining so'zlariga ko'ra, maktabgacha bolalarning 58 va birinchi sinf o'quvchilarining 56 foizi nutqni rivojlantirishda qat'iylik mavjud. Shuni ham ta'kidlash kerakki, vakolatli nutq uning ahamiyatini yo'qotadi, chunki Zamonaviy bolalar (televideniya reklama, zamonaviy multfilmlar, ijtimoiy tarmoqlarda aloqa vositasi va nutqning boshqa standartlari mavjud. Zamonaviy jamiyat tilining til rivojlanishi tendentsiyasi - bu biantualizm va ko'p tillovualizm (ikki tilli va polibinevmizm). Maktabgacha tarbiyachining nutqini rivojlantirish darajasi maktabning yetishmovchiligiga olib kelishi mumkin.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqning tarkibiy qismlari va aqliy funksiyalarning tarkibiy qismlari ularning maksimal safarbarligini talab qiladigan yangi maktab sharoitida eng zaif bo'lgan. Hozirgi kunda an'anaviy o'rganish usullari foydali emas balki, davlat va jamiyatning zamonaviy talablariga javob bermaydi. Minimal muddati tugagandan so'ng, o'qituvchining oldidagi yangi vazifalar sonini hal qilish kerak, logop yangi usul va texnologiyalardan foydalanish zarur. Zamonaviy

ta'lim texnologiyalaridan foydalanish maktabgacha yoshdagi yosh kamerali ta'lim va o'qitish uchun yangi imkoniyatlarni ochmoqda. Ochig'ini aytganda ham innovatsion texnologiyalar dastlabki imkoniyatlardan foydalanishga yo'l ochmoqda. Haqiqatan ham innovatsion texnologiyalar avvalroq vakolatlar yondashuvida qurilganligi va o'quvchining kelajagi uchun trening natijalariga qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasini va uni o'qitish metodikasi. Toshkent " O'zbekiston Yozuvchilari uyushmasi Adabiyot jamg'armasi" 2006-B.68.
2. Babayeva D.R. Nutq o'stirish nazaryasi va metodikasi. Toshkent-2018
3. Yusupova, Z., Saminov, A., & Sayramov, F. (2022). SALVIA-L MARMARAK TURKUMI VAKILLARINING O'ZBEKISTONDA TARQALISHI, HAYOTIY SHAKLLARI VA ISHLATILISHI. Science and innovation, 1(D6), 13-19.
4. Haydarov, M., Yusupova, Z., Sayramov, F., & Rahmonova, O. (2022)
1.<https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalar-nutqini-rivojlantirish>
2.<https://www.samdu.uz/uz/news/30008>